

اماکن تاریخی دارای جاذبه گردشگری و تاثیر آن در توسعه اقتصادی شهرستان دامغان

احمد رضا بهنیا فر

عضو هیات علمی واحد دامغان، دانشگاه آزاد اسلامی، دامغان، ایران

تاریخ دریافت: ۱۳۹۹/۲/۳۱ تاریخ پذیرش: ۱۳۹۹/۵/۵

چکیده

گردشگری با سابقه تاریخی طولانی یکی از مسائل مهم در توسعه یک کشور محسوب می شود و نقش مهمی در پویایی اقتصادی، اجتماعی و فرهنگی ایفا می نماید. شهرستان دامغان با پیشینه تاریخی طولانی و قرار گرفتن بر سر راه ارتباطی شمال و جنوب و شرق و غرب می تواند منطقه مناسبی برای گردشگری و جذب توریسم محسوب شده و این امر در توسعه اقتصادی آن موثر باشد. با توجه به تاریخی بودن شهرستان دامغان یکی از مهمترین مصادیق تاثیر گذار در گردشگری این شهر اماکن تاریخی آن است. از این رو مسئله اصلی پژوهش حاضر معرفی و شناخت مکان های تاریخی دارای جاذبه گردشگری و تاثیر آن در جذب توریسم و توسعه اقتصادی شهرستان دامغان است. روش پژوهش توصیفی تحلیلی و مبتنی بر مطالعات کتابخانه ای و مشاهده اماکن تاریخی می باشد. یافته اصلی مقاله آن است که وجود بناهای مهم تاریخی در دامغان که مربوط به دوره های مختلف تاریخ این سرزمین می باشد، می تواند این شهر را به مرکز گردشگری مهمی تبدیل نماید و با عنایت ویژه مردم و مسئولین و تغییر و اصلاح نگرش به صنعت گردشگری یکی از راه های عمده توسعه اقتصادی دامغان در نظر گرفته شود. با توجه به تک محصولی بودن اقتصاد دامغان، گردشگری می تواند در تحول نهادهای اجتماعی، تغییر نگرش ها و بهره برداری از منابع و در نتیجه توسعه اقتصادی شهرستان موثر باشد.

واژگان کلیدی: جاذبه های گردشگری، اماکن تاریخی، گردشگری تاریخی، دامغان، صنعت توریسم، توسعه اقتصادی

مقدمه

به طور کلی از دیر باز تا عصر حاضر عوامل گوناگون دینی، تاریخی، تفریحی و کنجکاوی انسان باعث سفرهای کوتاه مدت و بلند مدت با هدف گردشگری شده است. در ایران گردشگری پدیده‌ای فصلی با قطب‌های گسترده ولی ناشناخته و تقریباً درون‌زا است و در بخش خارجی قبل از اینکه هدف آن جلب گردشگری برای بازارهای داخلی باشد بیشتر به عنوان بازاری برای کشورهای همسایه محسوب می‌گردد.

امروزه صنعت جهانگردی و گردشگری در اقتصاد کشورهای جهان دارای جایگاه بسیار مهمی است به طوری که در بیش از هفتاد درصد کشورهای دنیا این صنعت جزء پنج منبع اولیه درآمد زایی قرار دارد.

گردشگری در ایران به طور طبیعی نوع خاصی از گردشگران را به خود جلب می‌کند که شامل اولویت‌های گردشگری زیارتی، تاریخی، طبیعی، تفریحی، علمی و ادبی می‌گردد. علی‌رغم اینکه درآمدهای بالقوه حاصل از گردشگران می‌تواند نقش اساسی در افزایش توانمندی‌های رقابتی به همراه داشته باشد؛ اما باید توجه داشت که امروزه گردشگری مانند سایر فعالیت‌های تولیدی و خدماتی نمی‌تواند به صورت سنتی پاسخ‌گوی توقعات باشد؛ بلکه باید در قالب صنعت جایگاه ویژه خود را پیدا کند و دارای ویژگی‌های سرعت، دقت و نظم باشد. بنابراین منظور آن نوع از گردشگری است که باید ضمن داشتن ویژگی بومی از پدیده‌های نوین گردشگری جهانی در چارچوب ارزشهای ملی حاکم بر جامعه برخوردار باشد.

اماکن گردشگری در ایران را می‌توان در دو بخش کلی اماکن مشهور و اماکن ناشناخته تقسیم کرد که برخی از شهرها مانند دامغان و اماکن گردشگری آن جزء دسته دوم محسوب می‌شوند. با این وجود دو عامل تبلیغات سوء خارجی علیه کشورمان و عملکرد ضعیف داخلی در جهت تبلیغات و معرفی مکان‌های گردشگری از جمله اماکن تاریخی و جلب سرمایه‌گذاری داخلی و خارجی در راستای زیرساخت‌های این صنعت در کاهش میزان گردشگری بسیار موثر بوده است. بنابراین عدم وجود نگرش قاطع و حامی در موقعیت‌های تصمیم‌گیری و تاثیرگذار و هم‌چنین تکیه قابل توجه به درآمدهای نفتی و مشتقات آن از علل اصلی عدم توجه به صنعت گردشگری است.

یکی از مصادیق مهم گردشگری در ایران با عنایت به سابقه تاریخی و تمدنی این سرزمین، گردشگری تاریخی است که می‌تواند نقش مهمی در گسترش صنعت گردشگری و در نتیجه توسعه اقتصادی کشور داشته باشد. توسعه‌ای که منجر به افزایش ظرفیت‌های تولیدی اعم از فیزیکی، انسانی و اجتماعی و نیز افزایش ثروت و رفاه مردم و ایجاد اشتغال می‌گردد. شهر تاریخی دامغان با سابقه‌ای کهن، دارای جاذبه‌های مهم گردشگری بویژه در زمینه آثار تاریخی است و تمامی شرایط برای توسعه گردشگری میراث را در سطح ملی و حتی بین‌المللی دارد، در نتیجه برای رسیدن به این هدف شناخت اماکن تاریخی دارای جاذبه گردشگری امری ضروری است.

از طرف دیگر شهرستان دامغان نسبت به سایر شهرهای استان سمنان در توسعه اقتصادی توفیق چندانی نداشته و اقتصاد وابسته به محصول پسته (اقتصاد تک محصولی)، شرایط اقلیمی و جغرافیایی کویری و عدم توسعه صنعت و معدن در این شهرستان ایجاب می‌نماید که گردشگری از جمله گردشگری تاریخی بتواند خلاهای موجود را پُر

نموده و گامی مهم در توسعه اقتصادی شهر بر داشته شود. یکی از مشکلات اساسی در این راه نگرش مسئولان و مردم نسبت به موضوع گردشگری و آثار اقتصادی آن است. از این رو سوال اصلی مقاله آن است که با توجه به شرایط و بنیان های اقتصادی اماکن دارای جاذبه گردشگری (گردشگری تاریخی) چه تاثیری در توسعه اقتصادی دامغان دارد؟ در این مقاله به فرضیه های زیر پاسخ داده شده است:

- جاذبه های تاریخی در توسعه گردشگری دامغان موثر است.

- بناهای تاریخی دامغان می توانند امکان جذب گردشگر را در طول سال فراهم سازند (گردشگری دائم).

- گردشگری تاریخی در توسعه اقتصادی دامغان نقش اساسی دارد.

روش پژوهش ترکیبی از روش های توصیفی-تحلیلی و همبستگی است. جامعه آماری تحقیق شهرستان دامغان می باشد که ده مورد از مهمترین آثار تاریخی آن که دارای جاذبه گردشگری است، معرفی شده و تاثیر این نوع گردشگری که به گردشگری تاریخی یا میراث شهرت دارد در توسعه اقتصادی دامغان تحلیل و تبیین گردیده است. جمع آوری داده ها از طریق بررسی های کتابخانه ای و اسنادی و نیز مطالعه میدانی و مصاحبه انجام شده است به طور کلی اهداف تحقیق عبارتند از:

۱- معرفی مکانهای تاریخی دارای جاذبه گردشگری در دامغان جهت شناخت دقیق آنها؛

۲- تبیین نقش گردشگری تاریخی در توسعه گردشگری دامغان و موانع پیش روی آن؛

۳- ارائه راهکارهای مناسب جهت تاثیرگذاری گردشگری تاریخی در توسعه اقتصادی دامغان با توجه به پتانسیل های موجود؛

۴- تعیین اثرات جاذبه های تاریخی به عنوان یکی از عوامل مهم در توسعه صنعت گردشگری و در نتیجه توسعه اقتصادی؛

مبانی نظری پژوهش

معنی و مفهوم گردشگری

گردشگری معادل فارسی واژه توریسم در زبان های انگلیسی، فرانسه و آلمانی است که گردش کردن، گشتن، دور زدن، چرخش و رفت و برگشت بین مبدا و مقصد است و با پسوند ایسم به معنای گری به صورت اسم مصدر توریسم یا گردشگری آمده است.

از واژه گردشگری تعریف یکسان و مورد توافق همگان وجود ندارد و آن را بر حسب دیدگاه اقتصادی، جامعه شناختی، روان شناختی، جغرافیایی و یا تاریخی تعریف کرده اند. به عنوان نمونه مورگن روت معتقد است «گردشگری مسافرت اشخاصی است که به طور موقت از محل مسکونی خود دور می شوند تا نیازهای حیاتی، فرهنگی و شخصی خود را به شکل مصرف کننده کالاهای اقتصادی و فرهنگی برآورده کنند» (Rezvani, 1374)

سازمان جهانی گردشگری با توجه به تمامی تعاریف گردشگری که تا قبل از سال ۱۹۹۴ ارائه شده بودند در سال ۱۹۹۵ یک طرف نهایی منتشر کرد «مجموعه فعالیت های فرد یا افرادی که به مکانی غیر از مکان عادی زندگی خود

مسافرت و حداقل یک شب و حداکثر یک سال در آن جا اقامت می کنند و هدف از مسافرت آنان نیز گذراندن اوقات فراغت است گردشگری می گویند. البته اهدافی نظیر اشتغال و کسب درآمد شامل آن نمی شود. براین اساس کسانی که شامل این تعریف می گردند گردشگر نامیده می شوند» (Heidari chianeh, 1389). برخی نیز گردشگری را یک صنعت یا مجموعه ای از بخش های صنعتی مانند هتل ها، رستورانها و حمل و نقل می دانند که با هم گروهی را تشکیل داده تا با مشارکت یکدیگر خدماتی را به جهانگردان ارائه کنند. در نتیجه باید گفت گردشگری از ابعاد زیر حائز اهمیت و ارزش می باشد:

۱- از نظر اقتصادی؛ گردشگری از بخش های عمده اشتغال زا و ارز آور به حساب می آید.
۲- از نظر فرهنگی؛ گردشگران می توانند با تبادلات فرهنگی در افزایش سطح فکری و فرهنگی میزبان موثر واقع شوند.

۳- از نظر اجتماعی؛ ضمن شناساندن آداب و سنن اقوام یک ملت، موجب بهبود اخلاقی طرفین می شود.
۴- از نظر سیاسی؛ ارزشهای موجود در هر نظام سیاسی می تواند توسط گردشگر صادر شود (Ahmadi, 1384: 52).
گردشگری گونه های متفاوتی دارد که شامل گردشگری تاریخی، گردشگری مجازی، گردشگری درمانی، گردشگری تفریحی، گردشگری انتظار، گردشگری زمستانی، و گردشگری انبوه می شود که در این مقاله منظور گردشگری تاریخی و میراث است.

گردشگری تاریخی

گردشگری تاریخی یا گردشگری میراث عبارتست از بازدید از موزه ها، مکان ها و ابنیه تاریخی و باستانی، قصر ها، بناهای مذهبی، یادمان های تاریخی، معماری سنتی، محل های مرتبط با وقایع و شخصیت های مهم تاریخی و گورستانهای قدیمی که هدف آن حفظ جاذبه های فرهنگی می باشد. این نوع گردشگری یکی از مهمترین انواع گردشگری است و به جرات می توان گفت اصلی ترین نقش را در تبلیغ و جذب گردشگران بر عهده دارد؛ زیرا آشکار ترین و زنده ترین اسناد و نشانه های وجود تاریخ تمدن در کشورها محسوب می شود. گردشگری تاریخی که به طور گسترده با میراث و منابع فرهنگی ارتباط دارد شامل موزه ها، آثار، ابنیه، مقابر و چشم انداز های گذشته می شود.

در گردشگری تاریخی افراد به منظور آشنا شدن با انواع فرهنگ ها و شیوه زندگی آنها در گذشته سفر می کنند. هر کشور یا شهری که مکان های تاریخی و باستانی بیشتری داشته باشد، به تبع آن توریست بیشتری را جذب خواهد کرد. البته این مقوله شرط لازم بوده و در کنار آن شرایط ایده آل برای یک مکان تاریخی گردشگری نیز باید وجود داشته باشد که مهمترین آنها عبارتند از:

- ۱- بهینه سازی جاده ها و مسیر های عبور و مرور
- ۲- تامین امنیت جانی و مالی کلیه گردشگران
- ۳- ارائه خدمات اسکان مناسب

۴- ارائه غذاهای با کیفیت و بهداشتی

۵- وجود تجهیزات ارتباطی مانند انواع وسیله نقلیه برای جابجایی گردشگران

۶- دارا بودن بهداشت محیط مناسب

تعریف و مفهوم توسعه

توسعه در فرهنگ علوم سیاسی به شرح زیر آمده است:

۱- بهبود و رشد و گسترش همه شرایط و جنبه های مادی و معنوی زندگی اجتماعی.

۲- گسترش و ظرفیت نظام اجتماعی، برآوردن احتیاجات محسوسیک جامعه، امنیت ملی، آزادی فردی، مشارکت سیاسی، برابری اجتماعی، رشد اقتصادی، صلح و موازنه محیطزیست مجموعه ای از این احتیاجات است.

۳- فرآیند بهبود بخشیدن به کیفیت زندگی افراد جامعه

۴- فرآیندی که کوششهای مردم و دولت را در بهبود اوضاع اجتماعی، فرهنگی و اقتصادی هر محل هماهنگ کند و مردم این محل را در زندگی یک ملت ترکیب نماید و آنها را تماما برای مشارکت در پشرفت ملی توانا سازد (Aghabakhshi:1374).

در نتیجه می توان گفت توسعه جریانی است که مستلزم تغییرات اساسی اجتماعی، طرز تلقی عامه مردم و نهاد های ملی و تسریع رشد اقتصادی و نیز کاهش نابرابری و ریشه کن کردن فقر مطلق است. بنابراین توسعه با تغییر همراه است (Daswil,1387: 200).

توسعه اقتصادی

به افزایش تولید همراه با بهبود کیفی روش ها و وسایل تولید و رفع اختلاف درآمدها و مالکیت و کنترل اجتماعی کلیه دارایی های تولیدی توسعه اقتصادی می گویند.

توسعه اقتصادی فرآیندی است که به موجب آن درآمد واقعی سرانه در یک کشور و در دورانی بلند مدت افزایش می یابد. دستیابی به تعدادی از هدف ها و غایات مطلوب نوسازی از قبیل افزایش بازدهی تولید، ایجاد برابری های اقتصادی و اجتماعی، کسب دانش، فن و مهارت جدید، بهبود وضع نهاد ها، دیدگاهها و یا به طور منطقی دستیابی به یک سیستم موزون و هماهنگ از سیاست های مختلف که بتوانند انبوه شرایط نامطلوب یک نظام اجتماعی را بر طرف سازند، توسعه اقتصادی نامیده می شود. در حقیقت در توسعه اقتصادی، شرایط اقتصادی یک جامعه و وضعیت رفاهی افراد آن که ناشی از دگرگونی و تحول در بنیان های اقتصادی، اجتماعی، سیاسی، علمی و فرهنگی است، رشد پیدا می کند و به غایات مطلوب دست می یابد.

اهداف اصلی توسعه اقتصادی که در راستای عدالت اجتماعی است عبارتند از:

۱- افزایش ثروت و رفاه مردم جامعه و در نتیجه ریشه کنی فقر

۲- ایجاد اشتغال

توسعه اقتصادی پدیده‌ای عام‌تر از رشد اقتصادی است. رشد اقتصادی صرفاً پدیده‌ای کمی است، حال آن‌که توسعه اقتصادی پدیده‌ای مرکب از جنبه‌های کیفی و کمی می‌باشد. در واقع توسعه اقتصادی علاوه بر آن‌که رشد اقتصادی را در بر می‌گیرد، ابعاد کیفی دیگر نظیر تغییرات بنیادهای اقتصادی، اجتماعی، سیاسی، علمی و فرهنگی را نیز در خود دارد. در توسعه اقتصادی بهبود در عوامل تولید (چه از جنبه کمی و چه از نظر کیفی) بهبود روش‌های تولید (به ویژه از جهت تثبیت برتری بشر بر طبیعت و کسب کنترل آن)، تغییرات ارزش‌ها و دیدگاه‌ها، به چشم می‌خورد؛ اما در رشد اقتصادی چنین نیست. می‌توان گفت رشد اقتصادی بدون توسعه اقتصادی، کاملاً میسر است؛ اما تصور توسعه اقتصادی بدون وجود رشد اقتصادی کمی دشوار است (Mayh, 1387: 33-34).

رابطه گردشگری و توسعه اقتصادی

رونق گردشگری در هر منطقه تابع شرایط و ویژگی‌های ملی و منطقه‌ای شامل عوامل اجتماعی، فرهنگی، جاذبه‌های تاریخی و طبیعی و کیفیت خدمات ارائه شده به گردشگران می‌باشد (Seyed alipour & Eghbali, 1390: 42). از این رو جاذبه‌ها و خدمات نقش اساسی در رونق و توسعه گردشگری دارند.

ایران به عنوان یک مقصد جذب گردشگر ظرفیت و پتانسیل‌های بسیاری دارد که علاوه بر منابع اقتصادی ویژه، قابلیت توسعه فرهنگی و ارائه سیمای مناسبی از کشور را به عنوان یک برند گردشگری می‌تواند داشته باشد (Sajjadi qeydari & Mahmoudi, 1397: 114).

صنعت گردشگری زیر مجموعه صنایع خدماتی می‌باشد و از آنجا که خدمات یکی از مواردی است که تولید و ارزش افزوده آن در محاسبه تولید ناخالص داخلی یک کشور لحاظ می‌گردد، در نتیجه درآمد حاصل از صنعت گردشگری در تولید ناخالص داخلی محسوب شده و به صورت مستقیم بر توسعه اقتصادی اثر گذار است.

صنعت گردشگری به صورت غیر مستقیم نیز بر توسعه اقتصادی تاثیر می‌گذارد. به طوری که گردشگری به دلیل تعامل زیادی که با دیگر فعالیت‌های اقتصادی دارد، و این فعالیت‌ها که به صنعت گردشگری کالا و یا خدمات ارائه می‌دهند و یا محصول آن را معرفی می‌کنند، همراه با رشد صنعت گردشگری رشد خواهند یافت. به عبارت دیگر صنعت گردشگری می‌تواند به عنوان موتور برای توسعه اقتصادی عمل کند که سایر فعالیت‌ها را همراه خود رو به جلو حرکت دهد.

این موضوع به چند عامل بستگی دارد:

۱- هر چقدر میزان هزینه کرد گردشگران در منطقه مقصد گردشگری بیشتر باشد، صنعت گردشگری تاثیر قابل توجهی بر اقتصاد آن منطقه دارد.

۲- میزان هزینه کرد گردشگران به حدود امکانات و تنوع جذابیت‌ها مرتبط است. در نتیجه مردم و مسئولین باید در این رابطه تلاش زیادی به خرج دهند.

۳- با عنایت به اینکه صنعت گردشگری صنعتی فصلی است و اشتغال فصلی نقش مهمی در مجموع اشتغال در این صنعت دارد در نتیجه برای تاثیر گذاری بیشتر گردشگری بر توسعه اقتصادی باید از درجه فصلی بودن گردشگری جامعه میزبان کاسته شود (Haghighat&Hamkaran, 1392:88).

بطور کلی اهمیت گردشگری به لحاظ اقتصادی در دو بخش قابل بیان است:

۱- با توسعه فعالیت های گردشگری زمینه برای ایجاد اشتغال فراهم می شود. این امر برای کشورهای که جمعیت جوان دارند بسیار مفید است.

۲- افزایش درآمد یکی دیگر از کارکردهای اقتصادی گردشگری است. با ورود گردشگران به یک شهر یا جامعه هزینه های خوراک، محل اقامت مانند هتل و مهمانخانه، هزینه تفریحات، هزینه های حمل و نقل، هزینه گشت ها و تورها و همچنین پولی که بابت خرید سوغاتی و کالای بومی شهر یا کشورهای میزبان می پردازند و هزینه ورود به موزه یا مکانهای دیدنی باعث رونق اقتصادی می شود و به همین جهت به گردشگران صادرات نامرئی می گویند.

ویژگی های تاریخی، جغرافیایی و اقتصادی قلمرو پژوهش

الف- ویژگی های تاریخی

بر طبق نظر مورخان و جغرافی دانان مسلمان، دامغان مرکز ایالت قومس محسوب می شد و در منابع تاریخی با نام صد دروازه نیز از آن یاد شده است. برخی عقیده دارند که محل شهر صد دروازه به درستی معلوم نیست. بعضی هم محل این شهر را خارج از شهر دامغان کنونی و در چند کیلومتری جنوب آن دانسته اند. نظر این عده مبتنی بر کاوشهای تپه حصار است که در چند کیلومتری دامغان می باشد. عده ای دیگر مانند مولف کتاب «صد دروازه» عقیده دارند که شهر صد دروازه در محل دامغان کنونی بوده است. این نویسنده می گوید: «عقیده کسانی که شهر صد دروازه را بیرون باره و خارج از شهر فعلی در نظر گرفته اند و دلیل آنها حفاریات تپه حصار می باشد، قابل قبول نیست؛ چون معمولاً در زمانهای قدیم، امراء و سلاطین، خارج از شهر و در حوزه آن ساختمان هایی می ساختند» (Keshavarz, 1370: 8)

در باب وجه تسمیه دامغان عموماً نظر بر این است که حدود چهار صد سال پیش از میلاد جمعی از مغان در مسیر رود موسوم به چشمه علی سکنی گزیدند و به علت سکونت آنان آنجا را «ده مغان» نامیده اند. بعد ها به مرور زمان و تغییراتی که در استعمال لغات پدید آمد، با تبدیل «ه» به «الف» دامغان نامیده شد (Haghighat, 1362: 193).

به طوری که حکیم فردوسی می فرماید:

برفتند ترکان ز پیش مغان کشیدند لشگر سوی دامغان

برخی نیز معتقدند جاذبه شکار در جهت استقرار و اجتماع انسان ما قبل تاریخ در تپه حصار سهمی ویژه داشته؛ زیرا از نظر وجود وضعیتی خاص، انواع مختلفی از جانوران قابل شکار مانند آهو، گوزن، گورخر، اسب و روباه به ویژه در کنار کویر یافت می شوند. جزء «دام» در عصر ساسانی و به زبان فارسی میانه نیز به معنای تله و قلاب بود که در مقابل «دد» به معنای جانور وحشی و درنده قرار داشت و با بن «گان» یا «قان» به معنای محل دام از یک ریشه مایه

گرفته است. به نظر می‌رسد واژه دام به معنای تله و حیوان شکاری چون آهو، بی رابطه با وجه تسمیه و نامگذاری دامغان نباشد (Jafarpur & Hamkaran, 1368: 25). به علاوه واژه «دم» به معنای باد و بوران و گرما در فارسی میانه مسبوق به سابقه است که با ویژگی‌ها و شرایط اقلیمی دامغان مناسبتی جالب توجه دارند.

در زبان عربی دامغان به صورت «الدامغان» و گاه «دمغان» آمده و به همین شکل از قرون نخستین اسلامی در منابع یاد شده است. سمعانی دامغان را به صورت «الدَمَّغان» آورده است (Samaani, 1382: 5 / 289).

عمده اشتها در تاریخ ظاهراً به علت قتل داریوش سوم هخامنشی و اقامت اسکندر مقدونی در هکاتم پلیسمی باشد که ضمن برداشت از متن‌های یونانی در توصیف خط سیر سپاه مقدونی در دامنه‌های جنوبی کوه‌های البرز و حواشی کویر و عموماً با این شهر یا حدود آن انطباق یافته است. برخی از محققان محل کشته شدن داریوش سوم را مکانی در نزدیکی دامغان که تقریباً در شمال حاجی آباد کنونی است، می‌دانند (Mashkor, 1367: 293).

دامغان در دوره سلوکیان و اشکانیان شهر بسیار مهمی بود و رونق بسزایی داشت. این شهر در سال ۲۴۸ قبل از میلاد در زمان تیرداد اول به پایتختی ایران انتخاب گردید (Mashkor, 1367: 8) و تا کشته شدن یزگرد سوم آخرین پادشاه ساسانی موقعیت برجسته خود را حفظ کرد. در دوره‌های حکومت امویان، عباسیان، طاهریان، سامانیان، دیالمه و حتی دوران سربداران از موقعیت قابل توجهی برای امرا و حکومتها برخوردار بود. در زمان سلجوقیان دامغان از جمله پایگاههای مهم پیروان فرقه اسماعلیه محسوب می‌شد.

در سال ۷۶۹ هجری بسیاری از مردم دامغان به دستور تیمور به قتل رسیدند؛ به طوری که این بلای خانمان سوز باقی مانده اهالی دامغان را که از کشتار چنگیز خان مغول جان سالم به در برده بودند، از دم تیغ گذراند.

در دوران قاجار فتحعلی شاه علاقه وافری به دامغان داشت؛ چرا که در همین شهر به دنیا آمده بود. در جریان انقلاب مشروطه مردم دامغان با محمد علی شاه به مخالفت پرداخته و ضمن حمایت از مشروطه خواهان انجمنی به نام شعبه انجمن آزادی خواهان آذربایجان ایجاد کردند که تا به توپ بسته شدن مجلس توسط محمد علی شاه برقرار بود.

ب- ویژگی‌های جغرافیایی و طبیعی

دامغان یکی از شهرهای استان سمنان از شمال به خط الراس و رشته کوه البرز، از شرق به شاهرود، از جنوب به دشت کویر و از غرب به سمنان منتهی می‌شود و با بیش از دوازده هزار و صد و ده کیلومتر مربع وسعت، حدود هشتاد هزار نفر جمعیت دارد و در ۳۶ درجه و ۱۰ دقیقه عرض شمالی و ۵۴ درجه و ۲۱ دقیقه طول شرقی واقع شده است. دامغان در دشت واقع شده و ارتفاع آن از سطح دریا ۱۰۱۳۰ متر است. سلسله جبال البرز مانند سد عظیمی نواحی مرطوب شمال کشور و دامغان را از هم جدا کرده است، از این رو بارندگی در این ناحیه بسیار کم می‌باشد. قسمتهای کوهستانی دامغان سردسیر و بیلاقی و قسمت جنوب مناطق کوهستانی در مسیر دالانی از باد قرار گرفته است. جغرافی نویسان قدیم دامغان را مرکز ایالت قومس دانسته و این شهر را از شهرهای دیگر این ایالت

آباد تر و پرجمعیت تر ذکر کرده اند که در زیر به برخی از نظرات و دیدگاههای آنان در رابطه با دامغان اشاره می شود.

در حدود العالم آمده است: «دامغان شهری است با آب اندک و بر دامن کوه نهاده و مردمانی جنگی و از وی دستارها خیزد با علماء نیکو» (Majhol Al Moallef, 1362: 146).

اصطخری دامغان را قصبه بزرگ قومس و از قصبه خوار، ری و سمنان بزرگتر دانسته است (Estakhri, 1368: 172). ابن حوقل نیز از دریاچه دامغان که شهرت بسیار داشته و آب آن را به کشورهای دیگر می بردند، سخن به میان آورده و می گوید: «دامغان کم آب و آبادانی آن متوسط است و بسطام از آن آبادتر و پر میوه تر است و از میوه آن مقدار فراوان به عراق می بردند» (Ebn Hoghal, 1366: 122).

ابولف سیاح معروف عرب در سفرنامه خود در آغاز قرن چهارم هجری قمری دامغان را چنین وصف می کند: «دامغان شهری زیباست و میوه ی فراوان دارد. در این شهر وزش باد شب و روز قطع نمی شود. در آنجا سد عظیمی برای تقسیم آب وجود دارد که از آثار دوره ساسانی است. آب آن از شکافی واقع در کوه بیرون می آید و پس از جریان به وسیله این سد به یکصد و بیست قسمت، برای آبیاری صد و بیست قریه تقسیم می شود. مقدار آب هیچ یک از این جویها به نفع صاحب آن زیاد نمی شود و نیز ممکن نیست دو جوی به هم آمیخته شوند. در دامغان سیب بسیار عالی و سرخ به نام قومسی بار می آید و به عراق صادر می شود. در آنجا معدن های زاج و املاح و طلای خوب وجود دارد ولی معدن گوگرد یافت نمی شود» (Abodolaf, 1342: 96).

بنا به گفته حمدالله مستوفی باروی دامغان هشت هزار گام بوده است و او گوید: «دامغان از اقلیم چهارم است و هوایش به گرمی مایل است و آبش از رود و از میوه هایش امروز نیکوست. چشمه ایست در جوالی چهار دیه، آب اندک دارد. میل بزرگی از قاذورات هر چه در آنجا اندازند باد چنان برخیزد و در دامغان که مجموع درخت بشکند، معتمدان بروند و آن را پاک کنند، باد ساکن شود و بکرات آزموده شده است» (Mostofi, 1362: 161).

در اطراف دامغان چند آب معدنی وجود دارد که هنوز از طرف مقامات صلاحیت دار تجزیه نشده و خواص آن به تحقیق معلوم نشده است؛ ولی اهالی شهر برای معالجه بعضی از امراض خود از آنها استفاده می کنند. مثل آب معدنی بابا ولی، جیران و قاسم آباد.

چند غار طبیعی در دامغان وجود دارد از جمله:

۱- غار زروام که در ۱۲ کیلومتری جنوب غربی تویه دروار واقع شده که داخل آن پوشیده از ستون های بزرگ و کوچک استالاکمیت است.

۲- غار گت آفله در بالای تنگه دشتبو که حدود ۲۰ متر طول دارد و در انتهای آن چاهی عمیق است که تاکنون نتوانسته اند عمق آن را معلوم کنند.

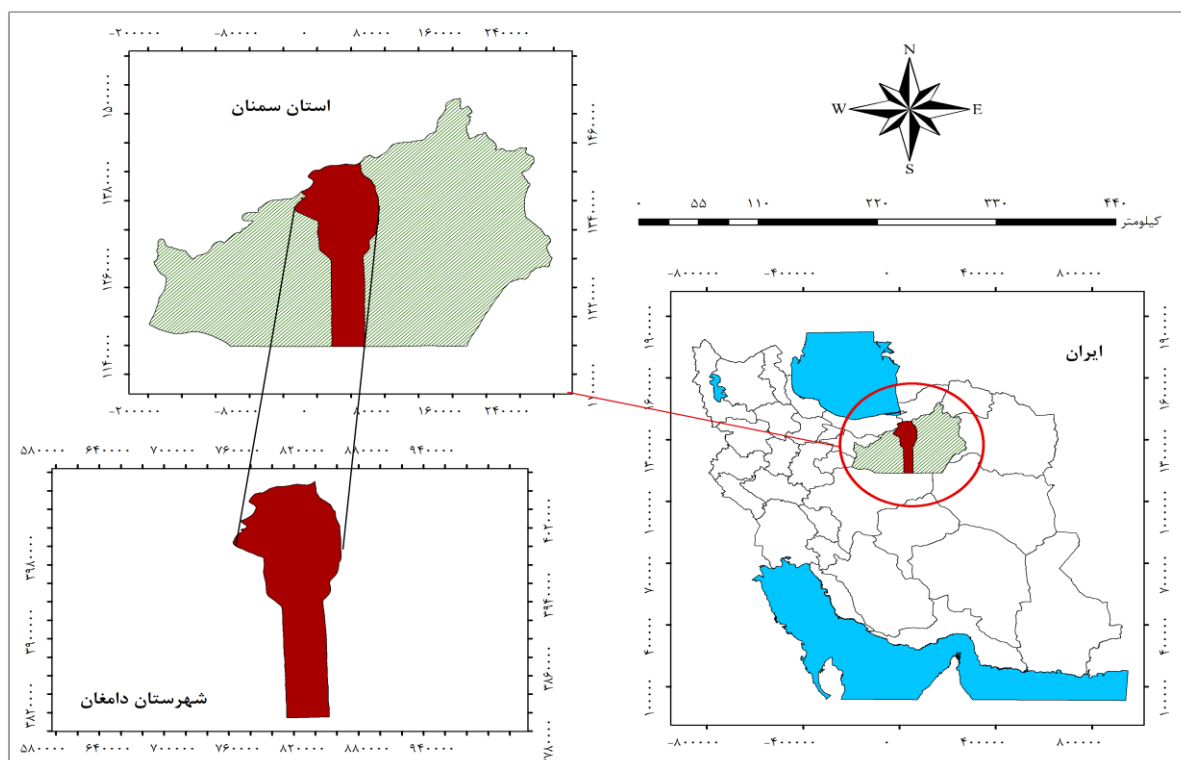
۳- در محله ی پی حصار قریه تویه غاری است که وجود تنوری در آن ثابت می کند که در گذشته گروهی در آنجا ساکن بوده اند.

درباره ی راه های معروف دامغان، مقدسی در اثر خود راهی را ذکر نموده که دامغان را به جندق متصل می نماید (Maghdasi, 1361: 723). ناصر خسرو نیز از این راه نام برده و آن را تحت نظر اسماعیلیان دانسته است. از جمله راه دیگر راهی است که از دامغان به چهارده (دیباچ کنونی) منتهی می شود و سرانجام راهکویری حسینیان که منتهی به یزد و اصفهان می شود (Golzari, Beta: 25).

در باب محله های دامغان اعتماد السلطنه می گوید: «شهر دامغان پنج محله دارد؛ خوریا، شاه (امام فعلی)، بالا محله، دباغان، قلعه (Etemad Al Saltaneh, 1368: 3 / 267). شیندلر این محلات را به گونه دیگری ذکر کرده که عبارتند از: شاه (امام)، چوب مسجد، دباغان، سراوری، زر جوب و محله ی آب که در بیرون شهر می باشد (Shendler, 1398: 159).

با توجه به شرایط جغرافیایی و اقلیمی دامغان باغهای پسته این شهر در خور اهمیت است به طوری که برخی از آنها قدمت بسیار زیادی دارند. مرغوبیت پسته دامغان و اراضی مستعد جهت کشت این محصول با توجه اقتصادی قابل اعتنایی مواجه است.

پسته دامغان از مرغوب ترین نوع پسته کشور است علت کاشت درخت پسته در دامغان به عواملی چند نظیر آب و هوای مناسب و طبیعت خشک و نیمه خشک جنوب این شهر بستگی دارد؛ زیرا درخت پسته ای که سی سال از عمر آن گذشته باشد، می تواند سی سال دیگر بدون اینکه آبی به آن داده شود سرسبز و سالم باقی بماند، چون ریشه اصلی این درخت به طور عمودی به عمق زمین فرو می رود و بر حسب نوع خاک از لحاظ نرمی و محکمی پس از چند سال به جایی می رسد که می تواند از آب های زیر زمینی استفاده کند.



نقشه ۱: جایگاه شهرستان دامغان در کشور و استان، مقیاس نقشه /Source: <https://storegis.com/product/damghan-township-location>

ج- ویژگی های اقتصادی

به طور کلی از دیر باز اشتغال در بخش کشاورزی نقش مهمی در اقتصاد شهرستان دامغان داشته است. در واقع به لحاظ میزان نیروی انسانی شاغل و حجم و ارزش تولیدات، کشاورزی مهمترین بخش اقتصادی در دامغان محسوب شده و وجه غالب اقتصاد منطقه به حساب می آید. با این حال موانع متعددی در رشد و توسعه بخش کشاورزی دامغان وجود دارد که به طور خلاصه عبارتند از:

۱- قرار گرفتن در منطقه بیابانی و نیمه بیابانی و کم بودن منابع آبی؛

۲- پراکنده بودن روستاها و کم بودن جمعیت آنها؛

۳- توسعه نیافتگی تکنولوژی تولیدات کشاورزی؛

۴- محدودیت عوامل اساسی تولید کشاورزی به ویژه آب و خاک؛

همانطوری که اشاره گردید شهرستان دامغان در زمره مناطق خشک و کم باران به شمار می رود و بخش وسیعی از منطقه در حاشیه کویر قرار دارد و لم یزرع می باشد. میزان بارندگی در دامغان ناچیز بوده و در نتیجه کشت دیم به دلیل مخاطرات ناشی از خشکسالی و کم آبی فاقد اهمیت اقتصادی است (Jafarpur & ۱۳۶۸: ۱۳۶).

Hamkaran عمده ترین محصولات کشاورزی دامغان که اساس اقتصاد شهرستان را تشکیل می دهند، عبارتند از:

۱- محصولات درختی، مانند پسته در مناطق غیر کوهستانی و زرد آلو، گیلاس، آلبالو، گردو و گلابی در منطقه کوهستانی؛

۲- غلات (گندم، جو و یونجه) در مناطق کوهستانی و غیر کوهستانی؛

۳- کشت خربزه و هندوانه در مناطق غیر کوهستانی؛

۴- کشت سیب زمینی به ویژه در منطقه دیباج؛

پسته اساسی ترین محصول دامغان است که در اقتصاد شهرستان تاثیر بسزایی دارد. دلیل عمده کشت پسته وضعیت آب و هوایی منطقه است که از دیر باز در بین کشاورزان و باغداران منطقه رایج بود. براساس آمار ارائه شده از جانب فرمانداری دامغان تحت عنوان شناسنامه اقتصادی شهرستان دامغان سطح زیر کشت پسته در هر هکتار در شهرستان دامغان ۱۲۵۰۰ درخت بارور و ۲۷۰۰ نهال می باشد. میزان تولید پسته خشک نیز ۱۲۵۰۰ تن و ۱۰۰۰ کیلوگرم در هر هکتار است.

بخش صنعت در توسعه اقتصادی دامغان تاثیر زیادی نداشته است. عوامل اساسی در ضعف کارکرد اقتصادی بخش صنعت در شهرستان دامغان را می توان در عدم رشد صنایع جدید، دور افتادگی نسبی منطقه از بازارهای مهم مصرف و عدم سرمایه گذاری کلان در بخش صنایع شهرستان بر شمرد. با این وجود ظرفیت های اقتصادی مناسبی جهت سرمایه گذاری در بخش های مختلف صنعتی وجود دارد که تا به حال عملیاتی نشده است.

صنایع دستی و سنتی مانند نمد مالی و گلیم بافی به ویژه در برخی از روستاهای دامغان وجود دارد؛ ولی این نوع صنایع وابسته به اقتصاد روستایی و کشاورزی بوده و در سطحی محدود رایج بوده؛ از این رو در توسعه اقتصادی

دامغان تاثیر نگذاشته است. دامداری و پرورش انواع دام بالاخص گاو، گوسفند و شتر در مناطق مختلف روستایی شهرستان رواج داشته؛ اما محدودیت مراتع عاملی مهم در گسترش دامداری در منطقه محسوب می شود. در شرایط فعلی با استفاده از محصولات علوفه ای و رعایت اصول صحیح دامداری و بهبود وضع بهداشت دام ها می توان امیدوار به افزایش سطح دامداری بود.

به نظر می رسد استفاده و بهره برداری از منابع معدنی موجود از لحاظ توسعه و اکتشاف فعالیت های صنعتی وابسته به معدن و جذب نیروی کار و ایجاد قطب های مهاجر پذیری، بیشترین امکان توسعه در منطقه دامغان را دارد. با توجه به مباحث مطروحه موانع اصلی توسعه اقتصادی شهرستان دامغان عبارتند از:

۱- موقعیت کویری و ضعف بنیانهای تولید کشاورزی؛

۲- ضعف فعالیت های صنعتی؛

۳- محدودیت دامنه فعالیت های معدنی علی رغم وجود امکانات بسیار مناسب؛

۴- پراکندگی جمعیت و فقدان نیروی کار ماهر و متخصص؛

۵- کمبود تاسیسات و خدمات زیر بنایی؛

نتیجه آن که از یک طرف اقتصاد دامغان وابسته به محصول پسته بوده و این اقتصاد تک محصولی در سطحی وسیع به همراه فقدان تاسیسات زیر بنایی صنعتی وابسته به محصول پسته یکی از مشکلات اقتصادی شهرستان دامغان می باشد. از طرف دیگر سایر بخشها نیز تاثیر آشکاری در توسعه اقتصادی دامغان نداشته و در سطحی محدود فعالیت می نمایند.

بنابراین با توجه به وجود جاذبه های طبیعی و تاریخی در دامغان و امکان سرمایه گذاری در بخش گردشگری می توان خलाهای موجود اقتصادی شهرستان را از این طریق پر نموده به طوری که در توسعه اقتصادی آن تاثیر چشمگیری داشته باشد.

اماکن تاریخی دارای جاذبه گردشگری در دامغان

همان طوری که ذکر شد دامغان شرایط و پتانسیل های لازم را برای توسعه گردشگری میراث و تاریخی در سطح ملی و حتی بین المللی دارد. در نتیجه جهت دستیابی به این هدف شناخت اماکن تاریخی دارای جاذبه گردشگری در این شهر اوری ضروری است.

۱- مسجد تاریخانه

مسجد تاریخانه در شمار نخستین و مهمترین مساجد صدر اسلام در ایران است و بعد از مسجد جامع نایین از کهن ترین مساجد در ایران پس از اسلام محسوب می شود. این مسجد نمونه ای بسیار زیبا و کامل از مساجد قرون اولیه اسلامی است که شیوه معماری آن ماخوذ از معماری عهد ساسانی می باشد. مسجد تاریخانه را مسجد چهل ستون هم می نامند و این رقم اغلب در ایران بیانگر آن نیست که حتماً چهل ستون داشته باشد؛ بلکه به معنی ستون های متعدد است.

نام این مسجد از دو واژه ترکی «تاری» به معنای خدا (Moeen, 1383: 1 / 101) و خانه تشکیل شده که در مجموع خانه خدا معنی می دهد. زمان ساخت این مسجد را بین سالهای ۱۳۰ تا ۱۷۰ هجری قمری می دانند که در دوران خلافت منصور، مهدی وهادی عباسی است. هر چند که آندره گدار زمان خلافت هارون الرشید را عصر احداث مساجد ساده به سبک عربی و با امتزاجی از عناصر معماری ساسانی در ایران می دانند که تاریخانه هم از آن جمله است؛ ولی زمان خلافت منصور برای بنای تاریخانه ترجیح دارد؛ زیرا در سال ۱۹۳۵ میلادی پایه های مسجد بزرگی مشابه تاریخانه در ری کشف شد که ظاهراً به امر مهدی عباسی که در آن هنگام به امر منصور در ری و قومن حکومت می کرد، ساخته شده بود. از این جهت ممکن است در قومن که نزدیک ری بود به تاسیس مسجدی مانند ری فرمان داده باشد. نکته مهمی که در معماری تاریخانه مشاهده می شود این است که اندازه قطر ستونهای آن با ستونهای کاخ یافته شده در تپه حصار برابر است (Louwat, 1356:53) که نشان دهنده تداوم معماری ساسانی در دوره اسلامی است. شواهد موجود نشانگر آن است که تاریخانه خود بر بقایای قدیمی تر بنایی که احیاناً متعلق به قبل از اسلام، شاید آتشکده یا معبدی بوده، ساخته شده است.

خشت خام و آجر این مسجد کلفت و بزرگ است و در سمت غرب مسجد پانزده طاق بر روی هیجده ستون محکم و مدور که دور هر ستون چهار ذرع و نیم است، زده اند. در سمت شرق نیز هفت طاق و شش ستون وجود دارد. حیاط مسجد وسیع است و در فضایی تمام مسجد را مشغول داشته که عرض آن چهل قدم و طول آن هفتاد قدم است. این حیاط مربع شکل بوده که در سمت قبله آن یک تالار ستون دار و در سه سمت دیگر آن یک ردیف رواق ساخته شده است. سقف تالار یا شبستان روی ستونهای مدور آجری به قطر ۶۰/۱ متر بنا شده است و سقف رواق های سه طرف نیز گهواره ای و روبه حیاط زده شده اند (Zamani, 2535: 80-84). به طور کلی این مسجد جزء اولین مساجد ایران است که در آن مناره ساخته شده و ساخت مناره می تواند به تاثیر از مناره مساجد عراق باشد؛ هر چند که ممکن است آنها خود متأثر از معماری دوره ساسانی باشند (Eghabi, Beta, 158). مناره کنونی مسجد که متعلق به دوره سلجوقی است حدود ۲۵ متر بلندی دارد و دوره آن در روی زمین دوازده ذرع و نیم است (Houtam, 1386: 102). این مناره از روی زمین مدور ساخته شده و در وسط مایل به پایین مناره به خط کوفی جمله (الامیر السید الاجل) نوشته شده است.

طاق های مسجداز آجر ساخته شده و به طاق های دوره قبل از اسلام یعنی عهد ساسانی شباهت بسیار دارد (Kiyani, 1379: 42). ستون های تاریخانه طاق های ضریبی وسیعی است که با نماها موازی می باشد و در تمام طول آن از طرف بیرون یعنی از جانب صحن مسجد باز می شود و مانند ایوان های واقعی بناهای زمان ساسانیان است.

۲- پیر علمدار

در شرق شهر دامغان، در محله ی خوریا، نزدیک مسجد جامع و مدرسه حاج فتحعلی بیگ برج آرامگاهی واقع گردیده که به سال ۴۱۷ هجری قمری به صورت برج مدور آجری با گنبد مخروطی پیازی شکل ساخته شده است.

ارتفاع این بنا ۱۳ متر، قطر داخلی آن ۴/۵ متر و شهرت آن به دلیل داشتن کتیبه ای زیبا با خط کوفی مشبک است که به سبک بنای چهل دختران می باشد.

بنا بر نقل معروف این برج آجری مدور آرامگاه محمد بن ابراهیم، پدر ابوحرب بختیاری ولایت دار قومن در دوران پادشاهی سلطان مسعود غزنوی است؛ ولی مردم محل این بنا را مقبره یکی از علمابه نام پیرعلمدار می دانند. برج پیر علمدار حاشیه ای در بالا دارد که از آجر تزئین یافته و با توجه به اینکه آجرها به شکل خاصی برای آرایش این بنا ساخته شده معلوم می شود که نقشه بنا قبلاً تهیه شده است. در وسط تزئینات آجری کتیبه ای به خط کوفی نوشته شده است که کشیدگی حروف نسبت به دیگر کتیبه ها روی برج آرامگاهی که بیشتر ساخته شده بیشتر می باشد (Saedi, 1389: 32). در داخل مقبره پیرعلمدار و بر روی گچ کتیبه ای بسیار زیبا و به خط کوفی مشبک قرار دارد.

قطر درونی این برج ۴/۶۷ متر است و هیچ گونه آرایشی جز کتیبه ای به خط کوفی و به رنگ سرمه ای در آن به کار نرفته است. ورودی آرامگاه عبارت است از یک قاب مستطیل که آجر کاری در آن بر روی بدنه برج و به عرض دو آجر به گونه ای متفاوت با بقیه صورت گرفته است و برای ورود به داخل برج آرامگاه باید از سه پله پایین رفت (Oghabi, Beta, 158).

نام معمار این برج را علی بن محمد بن حسین بن شاه البنا نوشته اند (Bozorgniya, 1382: 37). چنانکه ذکر شد درون برج کتیبه ای بسیار زیبا در ارتفاع ۳/۵ متر از کف بنا واقع شده است که با بسم الله آغاز شده و با آیه ۵۴ سوره زمر ادامه می یابد. نمای خارجی برج با گنبد مدور آجری آن از نمونه های ارزشمند معماری آغاز قرن پنجم هجری در ایران به شمار می رود.

۳- چشمه علی

چشمه علی مظهر شناسایی و شناسنامه هر دامغانی در سراسر ایران است. این مجموعه طبیعی همراه با بناهای تابستانی خاندان قاجاریه در ۳۲ کیلومتری شمال غربی شهر دامغان قرار گرفته است. این چشمه از پرآب ترین چشمه های کوهستان البرز محسوب می شود که از برکت آب خروشان آن باغ های زیبا و سرسبز و نیز مراتع کشاورزی زیادی در دامنه های پایین دست ایجاد شده است که مجموعه ای از زیباترین مناظر طبیعی را تشکیل داده اند.

با توجه به ویژگی های طبیعی و اقلیمی دامغان و با عنایت به متون جغرافیایی یکی از مهمترین مشکلات این شهر از قدیم الایام کمبود آب بوده است. از این جهت چشمه علی و رودخانه آن برای دامغان جنبه ای کاملاً حیاتی دارد. بنا به گفته اعتماد السلطنه «چشمه علی در چهار فرسخی شهر دامغان واقع در سمت شمال شهر و آب آن به جانب جنوب جاری شده و بعضی آبهای دیگر ضمیمه آن گردیده و به شهر دامغان می رود. ذکر این چشمه در تواریخ قدیم و جدید بسیار شده است» (Etemad Al Saltaneh, 1368: 1 / 41-42).

در منخرج آب چشمه علی تخت کوچکی وجود دارد و سنگی بر آن نصب شده که گودی و عمق داشته و مردم عقیده دارند که آن گودی جای سُم اسب حضرت علی(ع) می باشد و از این رو آب در آن گودی ریخته و به جهت کسب حوائج و استشفاء می آشامند (Etemad Al Saltaneh, 1368: 4 / 221).

آب چشمه علی در حدود ۱۳۶ سهم است که هر سهم شش خروار بذر افشان دارد و هشت سهم و سه ربع آن برای مشروب ساختن آبادی های اطراف و بقیه نیز در آب بخشان که در یک کیلومتری شمال دامغان واقع است به سه قسمت تقسیم شده و دو قسمت آن به آبادی های پیرامون شهر و بخش سوم وارد شهر دامغان می شود. در واقع سدی که آب را تقسیم می کند بنا به نقل مورخان و جغرافی دانان سد عجیبی است که از آثار دوره ساسانی محسوب می شود. علت ایجاد سد آن هم با قدمت قبل از اسلام به طور یقین می تواند دلیل قانع کننده ای داشته باشد، از جمله می توان به جمعیت زیاد دامغان در مقابل مقدار آب موجود و یا وسعت دامغان و نیز تعدد روستاها مربوط دانست.

ایالت قومن در عهد قاجار مورد توجه پادشاهان این سلسله از جمله آقا محمد خان و فتحعلی شاه قرار گرفته و در چشمه علی دو ساختمان زیبا بنا کرده اند. این دو ساختمان تقریباً در مقابل هم یکی در خشکی و دیگری در داخل دریاچه واقع شده است.

در قسمت شمال و در داخل دریاچه به فاصله پانصد متر از تپه ها ساختمان دو طبقه ای مشاهده می شود که ایوانی محصور در آب داشته و توسط فتحعلی شاه ساخته شده است. در طبقه فوقانی و تحتانی که ایوان دارد از دو طرف باز است و هر کس در آن امارت می نشست به اطراف مُشرف بود. بنای دیگری در ضلع جنوبی دریاچه متعلق به زمان آقا محمد خان قاجار واقع شده است که این ساختمان دارای یک طبقه و یک شاه نشین فوقانی است. این بنا از نظر معماری و زیبایی شبیه بنای فتحعلی شاه نیست (Zendeh del, 1376: 61).

۴- قلعه گردکوه (گنبدان دژ)

کوهی که قلعه گردکوه بر آن بنا شده به شکل گنبد است و احتمالاً به همین خاطر آن را گردکوه نامیده اند. این کوه به شکل منفرد و مرتفع در هجده کیلومتری غرب دامغان و شمال روستای قدرت آباد قرار دارد و برای دسترسی به این قلعه می توان از قدرت آباد به طرف روستای علی آباد مطلب خان و یا حاجی آباد رضوه رفت و از آنجا به قلعه گرد کوه رسید.

ارتفاع تقریبی کوه هزار متر و طول آن در حدود نیم کیلومتر است. از لحاظ موقعیت طبیعی یکی از قدیمی ترین پناهگاههایی است که در دوره های مختلف تاریخی مورد استفاده اقوام مختلف قرار گرفته و از قدیم اهمیت به خصوصی داشته تا آنجا که سابقه آن به تاریخ اساطیری ایران باز می گردد و این امر به جهت موقعیت خاص طبیعی و غیر قابل تسخیر بودن آن می باشد. بر اساس اسناد تاریخی و اشعار فردوسی، اسفندیار قهرمان اساطیری ایران مدتی را به فرمان پدرش گشتاسب در این قلعه زندانی بود. در متون تاریخی سده های نخستین اسلامی نیز از این قلعه یاد شده است. در سال ۴۵۶ هجری قلعه گردکوه جزء قلاعی بود که شهاب الدین قُتلمِش عموی آلپ ارسلان

سلجوقی در دست داشته است؛ ولی رونق اصلی قلعه مربوط به دوره ۲۰۰ ساله تسلط اسماعیلیان بر آن است. این قلعه در جریان هجوم مغولان مقاومت بسیاری از خود نشان داد؛ حتی این مقاومت ۲۰ سال بعد از تسلیم سایر قلاع اسماعیلیه همچنان ادامه داشت. وضعیت قلعه به گونه ای است که جزاز یک مسیر دشوار که در شرق آن واقع شده دسترسی بدان تقریباً غیر ممکن است.

این کوه دارای دو کمر بند تراس گونه بوده که عرض آن از ۱ تا ۱۰ متر متغیر است. این کمر بندها به طور طبیعی در برخی نقاط قطع شده و دور زدن صخره کوه را غیر ممکن می سازد. این نقاط را قلعه نشینان به دو طریق به یکدیگر ارتباط داده اند، یا صخره را تراشیده و یا با ایجاد دیواری از سنگ و ساروج قسمت های بریده شده را به یکدیگر متصل کرده اند. سطح قلعه که تقریباً بیضی شکل است، پستی و بلندی های زیادی دارد و چاه، حمام، ارگ، حوضچه های کوچک که احتمالاً برای نگهداری غلات و حبوبات از آنها استفاده می شد و سایر تاسیسات مورد نیاز قلعه نشینان دیده می شود. در شیب ملایم دامنه کوه و گرداگرد این قلعه بقایای دو حصار کمربندی دیده می شود که علاوه بر استحکامات طبیعی، مانع نفوذ دشمن به محدوده قلعه می گردید (Molla zadeh, 1385: 132) در سمت شرق گرد کوه نشانه ساختمان مستحکمی با سه آب انبار به جا مانده که گودی آن به مرور پر شده است. در قسمت جنوبی دژ نیز سه آب انبار مسقف وجود دارد که هر سه به هم راه داشته و آب آنها از چشمه پیخار به وسیله جویی که از قبل وجود داشته، تامین می شده است.

چند عمارت در نقاط مختلف کوه به منظور دیده بانی ساخته شده است که حوض هایی هم در کنار آن ها درست کرده بودند. تمام این ساختمانها از سنگ و ساروج بنا شده و کوه را به صورت قلعه پا برجایی درآورده است. در گردکوه کلیه وسایل زندگی برای عده نسبتاً زیاد و برای مدتی طولانی فراهم بوده و قطعه های سنگ آسیای دستی و شکسته های ظروف سفالی تأیید کننده این مطلب است (Vezerat Rah va Shahrsazi, 2019).

۵- مسجد جامع

مسجد جامع در مرکز شهر دامغان واقع شده و تاریخ بنای آن به درستی معلوم نیست. عده ای از مورخان می گویند در زمان خلافت مامون خلیفه عباسی ساخته شده است؛ اما سند صحیحی برای اثبات این ادعا وجود ندارد. کتیبه ای هم در دست نیست که چیزی از آن مستفاد گردد؛ اما به طور کلی بنای مسجد را به دوران قبل از سلجوقیان یا اوایل تشکیل این سلسله نسبت می دهند (دبیر خانه ستاد عالی هماهنگی و نظارت بر کانونهای فرهنگی هنری مساجد، ۱۳۸۴: ۱۹۵). بنا به نقل اعتماد السلطنه مسجد جامع جدید دامغان را میزا محمد خان سپهسالار اعظم قاجار بنا کرده است. گویند در سفری که به مشهد می رفته چون فصل تابستان بود در مسجد جامع نزد میرزا حاج میرزا رضای اول آمده و عصای مرصعی از طرف شاه به او داده و دستور ساختن این مسجد را داد (Haghighat, 1362: 309) (Yaghmaee, 1356: 56)

مسجد جامع همان مسجدی است که مقدسی نوشته است درکوجه ها قرار دارد. درب ورودی مسجد جامع و مدرسهای فتحعلی بیگ در زیر گنبد بزرگ خشتی که قیصریه نامیده می شود؛ روبه روی هم قرار گرفته که مدرسه

در سمت شمال و مسجد در جنوب گنبد واقع شده است. درب دیگر مسجد از طرف مشرق در محله خوریا است. از درب قیصریه که به دالان وارد می شویم، طرف راست مدخل، مناره و سمت چپ آن دری است که به حیاط کوچکی که گودتر از سطح دالان بوده و دو پله دارد، وارد می شود و در جهت شرق این محوطه، مسجدی است که از سطح زمین قریب به ۴ متر پایین تر است و آن را مسجد زیر زمینی می نامند و در تابستان سرد است و ۳۵ متر طول و ۱۸ متر عرض دارد. طول صحن مسجد ۳۸ متر و عرض آن ۳۶ متر است. مسجد شامل شبستان و صحن است که شبستان ۱۸ طاق خوانچه پوش و ۱۰ ستون دارد و از آجر ساخته شده است. طول شبستان ۴۳ قدم و عرض آن ۲۳ قدم می باشد. در ضلع جنوبی صحن مسجد ۳ ایوان قرار دارد که ایوان وسط مرتفعتر و عریض تر از ایوان طرفین است و محراب در همین ایوان واقع شده است. قبلاً در سمت راست داخل ایوان وسط منبری از آجر و گچ با هشت پله ساخته شده بود که اکنون وجود ندارد (Bani Asadi, 1374: 185-186).

مسجد دارای مناره ای است که در قسمت شمال آن قرار دارد. درب ورودی مناره مسجد جامع در سمت چپ ضلع غربی دالانی است که از طرف قیصریه وارد می شود. ارتفاع آن از سطح زمین ۲۶/۷۵ متر است و مقداری از قاعده آن در خاک و بین ساختمان های متصل به آن است. پایین آن ۱۴/۵۰ متر و بالای آن در جایی که کلاهدک شروع می شود ۸/۵۶ متر است. کتیبه ای آجری قریب ۱۰ متر بالاتر از زمین وجود دارد که آیات ذیل بر آن حک شده است:

«بسم الله الرحمن الرحيم، الله نور السموات و الارض مثل نوره کمشکوه فیها مصباح المصباح فی زجاجه الزجاجه»

تاریخ بنای مناره حوالی سال ۵۰۰ هجری قمری است و اگر این تاریخ صحیح باشد، زمانی است که ایالت قومیس، طبرستان، گیلان و ری در قلمرو آل باوند بوده و سپهد شهریار بن قارن در قومس حکومت داشته است (Bani Asadi, 1374: 490-491).

۶- تپه حصار

تپه حصار کهن ترین اثر باستانی و گردشگری دامغان محسوب می شود. این تپه باستانی در ۲ کیلومتری جنوب شرقی شهر دامغان واقع است که از چند برجستگی تشکیل شده که منطقه ای به وسعت ۶۰۰ متر مربع را در بر می گیرد. اولین بار این تپه توسط پروفیسور هرتسفلد مورد شناسایی قرار گرفته که بعد ها پروفیسور اشمیت در سال ۱۳۱۲ شمسی به قصد پیدا کردن پایتخت قدیم شهر اشکانیان یعنی هکاتوم پلیس یا «صد دروازه» اقدام به کاوش نمود. بر اثر این کاوش ها روشن شد که این محوطه باستانی دارای ۳ دوره اصلی فرهنگی از اواخر دوره نوسنگی تا پایان عصر مفرغ بوده است. بنا بر نظر پروفیسور اشمیت تپه حصار در هزاره های سوم و چهارم قبل از میلاد یکی از مراکز مهم تولیدی برای ساخت انواع اجناس صادراتی نظیر اشیاء سفالی، سنگی و فلزی در فلات ایران بوده است. از لحاظ تدفین، طبق کاوش های ایشان در دوره اول حصار، مردگان را به جانب شرق یعنی طلوع خورشید می خواباندند. ظاهراً استقرار در تپه حصار تا حدود ۱۷۰۰ قبل از میلاد به طور پیوسته ادامه داشته است. اما پس از آن هیچ گاه مورد سکونت قرار نمی گیرد. باین وجود در دوره ساسانی ساختمانی بزرگ با گچ بری های زیبا در فاصله ۲۰۰ متری تپه حصار ساخته شده که بقایای آن موجود است (Saeedi, 1389: 26).

در تپه حصار سه طبقه متمایز مربوط به دوران قبل از تاریخ تشخیص داده شده است. در قدیمی ترین طبقه آن خشت های خام پدیدارگشته که سفال آن با دست ساخته شده‌گاهی نیز از چرخ کوزه گری استفاده گردیده است. این دسته از ظروف شامل ماست خوری ها و جام های پایه دار است. نقوش هندسی خالص، مارپیچ، خطوط افقی موازی، حیوانات (مار، مرغ های آبی و گوزن) در این طبقه مشاهده می شود. خانه های این طبقه شامل سه قسمت اتاق اصلی، یک انباری و یک حیاط است. راه ورود به اتاق و دسترسی به انباری فقط از طریق از حیاط امکان پذیر بود (Jafarpur & Hamkaran, 1368: 91).

طبقه بعدی یعنی طبقه ی دوم الف و ب شامل ساختمان های آجری است. در طبقه سوم همزمان با سفال قدیمی، مجسمه های کوچک حیوانات از جنس گل پخته و مجسمه های کوچک انسان دیده می شود. در طبقات اول و دوم نسبت به طبقه سوم آثار بیشتری به دست آمده است. وجود ظروف فلزی از جنس مس، برنز، طلا، نقره و حتی سرب نشان می دهد که فلز کاری در آن زمان در میان مردم این ناحیه معمول بوده است. در تپه حصار علاوه بر، برخی آثار اشاره شده، از عهد ساسانی نیز آتشگاهی پیدا شده که مربوط به عهد قباد اول بوده و نقاشی های بسیار زیبایی روی دیوار هایش دیده می شود.

درواقع تمدن حصار تمدنی است که نام آن از دوره ی حصار اول گرفته شده و ارتباطی با طبقات بعدی تپه حصار ندارد. این تمدن تجلی تمدن سفال نخودی رنگ در این منطقه است و آثار معماری که در طبقه اول به دست آمده عبارتست از خانه های کوچکی که دیوار های آن از خشت خام ساخته شده است. این خانه ها بدون هیچ نقشه اصلی و واحدی ساخته شده و هیچ گونه نظم واحد و خاصی ندارد. اتاق های کوچک و بدون نقشه یکسان یا شکل خاصی برای استفاده های مختلف ساخته شده اند. قبور متعددی که شامل ۷۸۲ تدفین بود در این منطقه تمدنی به دست آمده که مجموع قبرهای آشکار شده در سه لایه طبقه حصار یک ۱۴۴ قبر است. سن مردگان بین هفت تا هفتاد و پنج متفاوت است. تعداد مردگان مرد تقریباً دو برابر زنان و قبرها عموماً در محوطه مسکونی واقع شده است (Haghighat, 1369: 54-56). تقریباً تمام تدفین ها به شکل جمع شده (جنینی) بر روی پهلوی راست انجام شده است.

مهمترین بنای کشف شده در تپه حصار مربوط به دوره سوم است که بنایی است در بخش پهنه شمالی که به ساختمان سوخته مشهور است. علت نامگذاری این بنا آن بود که در زمان کشف، آثار سوختگی و خاکستر به ضخامت حدود ۵۰ تا ۷۰ سانتی متر بر کف آن دیده شد و حتی در اتاق گندم این بنا مقداری گندم سوخته شده یافت گردید (Special letter of the 7,000-year-old culture conference of Hesar, 1385: 21)

اقوام ساکن تپه حصار در ادوار پیش از تاریخ از خط استفاده نمی کردند و بر اساس مهر های متعدد استامپی و استوانه ای که از این محل به دست آمده می توان با اطمینان گفت که ساکنان تپه حصار حداقل از نوعی علامت اختصاری برای هویت شخصی استفاده می کرده اند. این نکته را نیز باید یاد آوری کرد که استفاده از مهرهای استوانه ای از دوره سوم استقرار در این محل رایج شده و در ادوار اول و دوم فقط مهر استامپی به کار برده می شده است.

نقوش کنده شده در مهرها ابتدا ساده و متشکل از عناصر نقشی هندسی بودند؛ ولی به مرور استفاده از نقوش تصویری حیوانات و نباتات و نقوش تخیلی نیز رایج شده است. تپه حصار که در اواخر هزاره سوم قبل از میلاد متروک شد، حافظ دو هزار سال تاریخ فرهنگ ما است.

۷- گنبد زنگوله

گنبد زنگوله گوهر نادری از هنر و فرهنگ ایران است که نمایانگر آفرینش زیبایی در تناسبات، وقار و شکوه در پیکره کالبدی و مهارت فنی در ساخت خشتی بادوام می باشد. بنایی که می تواند میزبان گردشگران میراث کهن باشد؛ ولی سکوتی محض بر آن حاکم است. گنبد زنگوله در سمت راست بلوار شهید مفتاح قرار دارد. این گنبد در سال ۱۳۴۶ شمسی با شماره ثبت ۶۵۰ در فهرست آثار ملی کشور قرار گرفته و قدمت آن به دوران ایلخانی می رسد. در رابطه با وجه تسمیه آن می گویند فردی به نام زنگارو از سرداران یعقوب لیث صفاری در اینجا مدفون بوده و نام گنبد از نام او گرفته شده است. عده ای هم این مکان را آرامگاه منوچهری دامغانی دانسته اند و برخی نیز آن را آتشکده ای از عهد زرتشتیان می دانند. ارتفاع دیوارهای آن به شش متر می رسد و روی هر دیوار یک طاق نما که به بیرون راه دارد خود نمایی می کند و در بالای هر طاق نما یک پنجره مربعی جای گرفته است. اندکی از مقرنس های زیرگنبد در بلندای هر چهار گوشه دیوارها باقی مانده است.

۸- مولود خانه

در زاویه شمال غربی شهر دامغان بر روی تپه کم ارتفاعی که خندقی اطراف آن حفر شده، قلعه ای با دیوار بلند و برج های متعدد وجود داشته است که اکنون دیوار آن خراب شده و خاک آن در خندق ریخته است و جز مقداری از دیوار و خندق سمت شمال چیزی باقی نمانده است. در این مکان عمارتی مشتمل بر بیرونی و اندرونی و اصطبل بوده که اکنون بنای سابق تغییر نموده است. این قلعه از تخته های کلفت و با بندهای آهن استوار بوده و سابقاً مقر حاکم شهر بوده است، زمانی که حسین قلی خان از طرف کریمخان حاکم دامغان بوده، بابا خان در این قلعه پا به دنیا نهاده است و به همین دلیل این عمارت را مولود خانه نامیده اند (Jafarpur & Keshavarz, 1370: 73-74 ; Hamkaran, 1368: 58).

۹- آستانه مبارکه معصوم زادگان عبدالعالی و عبدالمعالی (ع)

در جنوب شرق دامغان و در محله معصوم زاده، مقبره ای وجود دارد که مشهور به معصوم زادگان عبدالعالی و عبدالمعالی است. برابر مدارک موجود در اداره اوقاف دامغان «در سنه ۱۲۰۵ دوازدهم ماه شعبان جناب امیر المومنین در عالم رویا خواب نما نموده به کربلایی فضل علی، که دو تن امامزاده واجب التعظیم در شهر دامغان مدفونند به نام های عبدالعالی و عبدالمعالی و از فرزندان فضل بن زید امام حسن مجتبی هستند». این مطلب بر روی سنگی کنده و در داخل حرم نیز وجود دارد..

بقعه آن دارای گنبد پیازی شکل و به صورت کوتاه از خشت و گل ساخته شده و در سطح خارجی آن با کاشی کیود معمولی مزین گردیده است. حرم به صورت اتاق هشت ضلعی بوده و دارای هشت طاق نمای متساوی الاضلاع به

ابعاد ۲ متر است که از سطح زمین حدود ۵۰ سانتی متر فاصله دارد. مساحت تقریبی حرم ۳۵ متر مربع و کف آن با موزائیک مفروش شده است. در وسط حرم مطهر نمای دو قبر وجود دارد که بر روی قبور یک ضریح چوبی غیر مشبک با حفاظ شیشه ای رنگی بدون سقف به طول ۲/۶۰ و عرض ۲/۳۰ و بلندی ۱/۷۰ بر روی ستونی به ارتفاع ۳۰ سانتیمتر از سطح زمین که با سنگ مرمر طوسی ساخته شده، قرار گرفته است. در قسمت فوقانی ضریح نام سازنده آن نوشته شده که در سال ۱۳۴۹ شمسی توسط آقای محمد ابراهیم خوشقدم ساخته شده است. داخل حرم رنگ آمیزی گردیده و تزئینات آن به پنج لوستر کوچک خلاصه می شود.

در ضلع جنوبی حرم یک درب چوبی با ابعاد ۱۸ / ۳ وجود دارد که به ایوان مستطیل شکل به طول ۱۱ متر و عرض ۴ متر که دارای نمای آجری می باشد، متصل است. سقف ایوان با گچ سفید شده و در وسط آن جلوی درب ورودی یک لوستر زیبا و بزرگ نصب شده است. جنب درب ورودی بقعه درب چوبی در ارتفاع ۱/۵ متری از سطح زمین وجود دارد که با چند پله به بقعه ارتباط دارد. ایوان متصل به حرم با سه درب آهنی سبز رنگ به ابعاد ۴ و ۲/۵ متر به فضای وسیع، مرتفع و مربعی شکل مرتبط است. در ضلع شرقی تکیه که حدود ۱۸ متر می باشد، چهار درب آهنی سبز رنگ مشابه درب های ایوان جلوی طاق نماها وجود دارد که فضای داخلی هر طاق نما حدود یک متر است. در جنوب صحن بقعه، سالن بزرگی به مساحت ۱۸۰ متر مربع وجود دارد که به حسینیه معصوم زاده معروف است و محل برگزاری مجالس و سوگواری و تعزیه داری می باشد.

در ضلع جنوب غربی صحن، حسینیه ای با زیر بنای ۲۱۵ متر مربع در سه طبقه در دست احداث است. اداره امور آستانه با هیئت امنای منتخب اداره اوقاف و امور خیریه می باشد.

۱۰- امام زاده جعفر(ع) و برج چهل دختران

این بقعه، متعلق به جعفر بن حسین از نوادگان حضرت علی (ع) است. اساس بنای امامزاده را به دوران سلجوقی و حتی پیش از آن به قرن چهارم نسبت داده اند. امام زاده با طرح چهار گوش و به ابعاد ۱۳ در ۱۳ می باشد. گنبد عظیم حرم با معماری بسیار زیبا و به صورت شلجمی از آجر ساده ساخته شده است. طاق نماهای زیبا در چهار طرف وجود دارد، که هر کدام با یک در به داخل امامزاده مربوط می شوند. داخل بقعه سفیدکاری شده و هیچ گونه تزئینی ندارد. بر روی قبرسنگی نصب گردیده و نسب امامزاده و سوره توحید به خط کوفی نوشته شده است.

در ضلع شمالی امامزاده جعفر و برج چهل دختران واقع شده است. معماران هنرمند این بنا با دست های پر توان و خلاق خود، به گونه ای ماهرانه برج زیبایی را از آجر خلق کرده اند که نظر هر علاقه مند به معماری و هنر ایران زمین را به سوی خود جلب می کند. ارتفاع این برج آجری حدود ۱۶ متر و قطر داخلی آن حدود ۵/۵ متر است و گنبدی پیازی شکل، زیبا و کم نظیر دارد که در نهایت دقت و هنر ساخته شده است. آجر ها چنان با ظرافت روی هم کار گذاشته شده اند که گویی بین آجر ها ملاطی نیست و چنان گرد و مخروطی بالا رفته که گویی قالب ریخته اند. این بنا متعلق به قرن ۵ هجری قمری است و در سال ۴۴۶ هجری همزمان با پادشاهی طغرل سلجوقی و به امر ابو

شجاع اصفهانی ساخته شده است که کتیبه زیرگنبد که به خط کوفی نگاشته شده است، بیانگر این مطالب می باشد. در داخل گنبد قبری ساده وجود دارد که با زیبایی گنبد هیچ گونه تناسبی ندارد (Saeedi, 1389: 25-2).

طبقه بندی اماکن تاریخی دارای جاذبه گردشگری در دامغان

| | |
|-------------------|---|
| ۱- زیارتی | مسجد جامع، آستانه مبارکه معصوم زادگان عبدالعالی و عبدالعالی، امام زادگان جعفر(ع) و محمد(ع) و برج چهل دختران |
| ۲- تفریحی | چشمه علی |
| ۳- تاریخی-اجتماعی | نپه حصار، پیر علمدار، مولود خانه، مسجد تاریخانه، گنبد زنگوله، قلعه گرد کوه (گنبدان دژ) |

Source: Negarandeh

اهداف کلان طرح گردشگری در دامغان

- ۱- توسعه پایدار و موزون گردشگری متناسب با اهمیت و نقش هر یک از مقاصد گردشگری؛
 - ۲- توسعه محصول گردشگری و متنوع سازی آن برای گسترش بازار های هدف گردشگری؛
 - ۳- توسعه اقتصاد منطقه ای و فرصت های شغلی از محل فعالیتهای گردشگری؛
 - ۴- ارتقای کیفیت زندگی ساکنین محلی؛
 - ۵- مرمت، احیاء و مراقبت از اماکن باستانی- تاریخی؛
 - ۶- ارتقاء سطح آگاهی مردم محلی نسبت به مسائل و مزایای توسعه گردشگری؛
 - ۷- بهبود کمی و کیفی مدیریت توسعه گردشگری، زیر ساخت ها، تسهیلات و منابع انسانی مورد نیاز؛
- تاثیر گردشگری تاریخی بر توسعه اقتصادی دامغان

اقتصاد شهرستان دامغان متأثر از عوامل چندی است که می توان به اختصار چنین بیان نمود :

۱- قرار گرفتن در موقعیت نیمه خشک و نیمه بیابانی و در نتیجه ضعف بنیادهای تولیدات کشاورزی با توجه به نسبت شاغلان این بخش. لازم به ذکر است که شمال دامغان به علت مجاورت با کوهستان های البرز دارای مزارع و باغستانهای سرسبز بوده؛ ولی جنوب دامغان با دشت کویر همسایه است و به همین دلیل آب و هوایی گرم و خشک دارد.

۲- ضعف فعالیتهای صنعتی و فقدان یک شهرک صنعتی فعال در تمام زمینه های مربوط به صنعت؛

۳- قلت فعالیتهای معدنی؛

۴- کمبود تاسیسات و خدمات زیربنایی و نیروی کار متخصص؛

۵- دوری از پایتخت و مراکز توسعه یافته کشور؛

با توجه به موارد مذکور پتانسیل های موجود گردشگری در دامغان به ویژه اماکن تاریخی می تواند در تقویت و توسعه صنعت گردشگری و بهبود شرایط اقتصادی و خروج اقتصاد شهر از اقتصاد تک محصولی وابسته به پسته موثر باشد.

صنعت گردشگری همواره عاملی برای پیشرفت وضعیت اقتصادی است؛ زیرا از یک طرف گردشگری متکی به ارائه خدمات است که می تواند موجب افزایش اشتغال و درآمد گردد. مهمانخانه ها، هتل ها و کارکنان آنها، شرکتهای مسافری، کارکنان مراکز تفریحی و فروشگاههای زنجیره ای از جمله واحدهایی هستند که به صورت مستقیم ایجاد شغل و درآمد می نمایند و با توجه به اینکه یک گردشگر معمولاً هزینه هایی شامل غذا، تفریحات، حمل و نقل

داخلی، خرید کالاهای بومی، سوغات و محل اقامت دارد، می تواند نقش بسزایی در توسعه اقتصادی شهرستان و غنا بخشیدن به اقتصاد محلی داشته باشد.

توسعه و پیشرفت وسایل حمل و نقل و آژانس های مسافرتی، راهها، ایجاد فرودگاه، ایجاد موسسات و مراکز حفظ و نگهداری آثار باستانی و تاریخی و به وجود آوردن جاذبه های مختلف گردشگری از دیگر آثار توسعه صنعت گردشگری در اقتصاد شهرستان دامغان می باشد. مهمترین اثر گردشگری تاریخی بر اقتصاد دامغان ایجاد فرصت های شغلی جدید و نیز افزایش اشتغال زنان و جوانان در فعالیت های مرتبط با این صنعت است. اشتغال در صنعت گردشگری دارای اشکال مختلفی است:

- ۱- اشتغال مستقیم: مانند اشتغال در هتل ها، رستوران ها، فروشگاه ها و آژانس های مسافرتی؛
- ۲- اشتغال غیر مستقیم: در بخش های عرضه کننده کالا همانند تولیدات کشاورزی و صنایع دستی؛
- ۳- اشتغال در بخش های ساختمان: شامل افرادی که در بخش احداث تاسیسات و زیر ساخت های گردشگری فعالیت می کنند.
- ۴- اشتغال القایی: شامل کسانی است که از درآمدهای افرادی که به طور مستقیم و غیر مستقیم در صنعت گردشگری فعالیت می کنند، پشتیبانی می نمایند (Ebrahimi, 1376:493).

موانع جذب گردشگر در اماکن تاریخی دامغان

اماکن تاریخی و باستانی دامغان بنا به دلایلی نتوانستند گردشگران را به خود جذب نموده و به عنوان منطقه گردشگری مطرح شوند. مهمترین دلایل این امر عبارتند از:

- ۱- عدم شناخت کافی و تبلیغ مناسب در خصوص اماکن تاریخی از سوی شهروندان دامغانی؛ زیرا در صورت شناخت کامل نسبت به این اماکن است که افراد می توانند مبلغ خوبی برای جذب گردشگر محسوب شوند.
- ۲- فرسودگی و آسیب دیدن برخی آثار تاریخی و نداشتن جاذبه گردشگری خود یک مانع محسوب می شود. هر چند که فعالیتهایی جهت مراقبت و نگهداری از این آثار و اماکن صورت گرفته است؛ ولی کافی نیست و حتی در برخی موارد سبک و سیاق تاریخی بودن بناها مورد تعرض واقع شده است.
- ۳- یکی از مشکلات و موانع عمده در این مورد نداشتن یک موزه تاریخی کامل و جامع و درخور شان شهرستان دامغان با قدمت تاریخی طولانی است. هر چند که اخیراً موزه ای کوچک به این امر اختصاص داده شده است؛ ولی با این وجود بسیاری از آثار تاریخی از جمله آثار مکشوفه از تپه حصار دامغان در موزه حمام سمنان قرار دارد.
- ۴- با توجه به اینکه صنعت گردشگری و جذب گردشگر نوعی عمل تجاری است، عدم آگاهی کامل از شاخصه های بازار یابی و اصول روانشناختی مرتبط با آن خود مانع عمده در توسعه صنعت گردشگری و در نتیجه رشد اقتصادی ناشی از آن در دامغان است.

۵- نگرش غلط جامعه ما نسبت به تاریخ و گذشته که فقط آن را آمدن ها و رفتن ها و حوادثی می داند که به زندگی امروز ما ارتباطی ندارد، باعث گردیده که درک صحیحی از تاریخ و بناهای تاریخی نداشته و در نتیجه نتوانسته ایم از این پتانسیل در توسعه اقتصادی جامعه و شهر خود استفاده کنیم.

۶- عدم درک صحیح از اهمیت صنعت گردشگری و توجه نکردن به درآمدهای اقتصادی حاصل از آن؛

۷- اندک بودن تعداد راهنمایان گردشگری و عدم توجه کافی به تربیت آنها؛

۸- شاید یکی از مهمترین موانع، نداشتن تصویری مناسب از شهر دامغان در اذهان عمومی باشد؛ چرا که این شهر را منطقه ای بیابانی، خشک و کویری با بادهای تند و شدید دانسته و در نتیجه رغبتی به مسافرت و اقامت در آن به عنوان مقصد گردشگری ندارند.

راهکارهای رشد گردشگری و توسعه اقتصادی دامغان

۱- معرفی اماکن تاریخی دارای جاذبه گردشگری در دامغان از طریق چاپ بروشورهای مناسب، ایجاد نمایشگاههای موقت در ورودی های شهر، سایت های اینترنتی، مجله، کتاب، جزوه، برگزاری همایشها و اردوهای تفریحی؛

۲- یکی از مهمترین راههای جلب و جذب گردشگر و استفاده از منابع مالی ناشی از آن تبدیل بخشی از اماکن تاریخی و یا اختصاص قسمت هایی از آنها به بوم گردهای محلی با طبخ غذاهای بومی است که می تواند در توسعه صنعت گردشگری اماکن تاریخی موثر باشد.

۳- جلب مشارکت سرمایه گذاران بخش خصوصی جهت توسعه زیر ساخت ها و آماده سازی بناها و مراکز گردشگری از طریق ارائه تسهیلات ویژه و وام های کم بهره؛

۴- استفاده از ظرفیت صدا و سیما جهت ساخت فیلم های مستند از اماکن تاریخی دارای جاذبه گردشگری در دامغان؛

۵- مرمت آثار تاریخی و مناسب سازی آنها جهت بازدیدگردشگران و اختصاص بودجه مناسب به این کار از طریق اولویت بندی آثار و بناهای تاریخی؛

۶- با توجه به اینکه برخی از اماکن تاریخی امامزاده و بقاع متبرکه می باشد، این موضوع می تواند فرصت مناسبی برای جذب گردشگران با گرایش مذهبی باشد.

۷- احداث مراکز اقامتی موقت و دائم در داخل شهر و نزدیک بناهای تاریخی خارج از شهر؛

۸- ایجاد نگرش جدید به مقوله گردشگری در بین مسئولین و مردم با رویکرد اقتصادی و فرهنگی؛

۹- برنامه ریزی جهت برگزاری تورهای دانشجویی دانشجویان دانشگاه های دامغان، زیرا آنان می توانند مبلغ خوبی برای جذب اقوام، دوستان و خانواده های خود به عنوان گردشگر اماکن تاریخی دامغان باشند.

۱۰- طی دو سال اخیر فروشگاههای زنجیره ای زیادی در دامغان دایر گردیده است؛ اما باید به این نکته توجه داشت که این تعداد فروشگاه خارج از ظرفیت شهرستان است. بنابراین یکی از راههای رونق اقتصادی فروشگاههای زنجیره ای جذب گردشگر و مسافرانی است که دامغان را به عنوان مقصد برگزیده اند.

نتیجه‌گیری و دستاوردهای علمی پژوهشی

گردشگری یکی از عوامل درآمدزایی و ایجاد فرصت‌های اقتصادی جدید است که منجر به تحریک سطح فعالیت‌های اقتصادی در بخش‌های مختلف می‌گردد. علی‌رغم پتانسیل‌های فراوان گردشگری از لحاظ جاذبه‌های تاریخی، کشور ایران سهم بسیار ناچیزی از درآمد کل این صنعت را به خود اختصاص داده است. یکی از عوامل مهمی که می‌تواند موجب ارتقاء جایگاه بین‌المللی ایران در صنعت گردشگری شود، فعال‌شدن این صنعت در سطح استانها و شهرستانها است.

گردشگری صنعتی است که به عنوان یک منبع برای توسعه‌ی پایدار مورد توجه کشورهای جهان قرار گرفته و آثار مثبت و عمیق اقتصادی، فرهنگی، اجتماعی و علمی از بخش‌های حائز اهمیت آن به شمار می‌رود؛ به ویژه اثرات اقتصادی آن که شامل افزایش درآمد ملی، افزایش درآمد دولت، کسب درآمد ارزی، افزایش اشتغال، توسعه صنایع دستی و کالاهای محلی و نیز افزایش سرمایه‌گذاری می‌شود، در دهه‌های اخیر بیشتر مورد توجه کشورهای قرار گرفته است؛ هر چند که در این میان رشد و توسعه گردشگری تاریخی و فرهنگی در جامعه از اهمیت بالایی برخوردار است.

آشنایی با میراث تاریخی و فرهنگی یکی از راه‌های دستیابی به فرهنگ صحیح است و در دستیابی به تفاهم ملی و بین‌المللی نیز بسیار موثر می‌باشد. در واقع صنعت گردشگری زمینه این تفاهم و آشنایی را فراهم می‌سازد. بنابراین آن چه به عنوان میراث تاریخی و فرهنگی به شمار می‌رود متعلق به یک جامعه نیست؛ بلکه به همه جوامع بشری تعلق دارد.

بناهای تاریخی و اماکن باستانی موجود در شهرهای قدیمی از چنان جاذبه‌ای برخوردارند که گردشگران را به سوی خود جذب نموده و با توجه به حاکمیت سیستم اقتصاد آزاد عمومی گردشگری تاریخی اهمیت و ارزشی دوچندان پیدا می‌کند.

میراث تاریخی و فرهنگی حاصل فعالیت‌های نویسندگان، هنرمندان، معماران و موسیقی‌دانان و تجلی معنویت مردم و ساخت ارزشهایی است که به زندگی معنی می‌دهند و نتیجه عوامل محسوس و نامحسوس نظیر زبان، آداب و رسوم مذهبی، باورها، مکان‌ها و یادمانهای تاریخی، ادبیات و کارهای هنری و نظایر آن است. بنابراین آن چه به رابطه صنعت گردشگری و میراث تاریخی و فرهنگی تحکیم می‌بخشد، شناسایی، حفاظت، نگهداری، معرفی و استفاده بهینه از میراث طبیعی و تاریخی است، چرا که از بین رفتن و آسیب دیدن بناهای تاریخی و مجموعه آثار و ارزش‌هایی که به عنوان میراث فرهنگی شناخته می‌شوند، فاجعه‌ای جبران‌ناپذیر برای بشریت خواهد بود.

تحقق و توسعه گردشگری تاریخی می‌تواند نتایج زیر را به همراه داشته باشد:

۱- شناخت فرهنگی: گردشگری تاریخی منجر به شناخت فرهنگ، آداب، سنن و رسوم جامعه مقصد گردشگری می‌گردد.

۲- شناخت تاریخی: بازدید از آثار باستانی و نیز مشاهده موزه های تاریخی منجر به شناخت گذشته جامعه و اصلاح دیدگاه تاریخی مردم می شود.

۳- زیارت اماکن مقدس و مذهبی: ارزشهای حاکم بر جامعه ایران نقش بسیار مهمی در افزایش گردشگری اماکن مقدس و مذهبی تاریخی دارد.

رفع موانع مهم و اصلی از جمله راهکارهای رشد و گسترش گردشگری تاریخی است، موانعی همچون:

۱- عدم آگاهی و عدم توجه به ایران شناسی و تاریخ و جغرافیای خود؛

۲- نداشتن نگرش عمومی صحیح و خوشبینانه به موضوع جهانگردی و گردشگری به ویژه گردشگری خارجی؛

۳- نارسایی های مربوط به سیاست گذاری در بخش گردشگری از جمله توریسم تاریخی؛

۴- ضعف مدیریت کلان و عدم برنامه ریزی مدون و جامع جهت حفظ و احیاء بناها و بافت های تاریخی؛
پیشنهاد های کاربردی

۱- زیبا سازی، بازسازی و سالم سازی اماکن تاریخی دارای جاذبه گردشگری؛

۲- ایجاد زمینه های مساعد برای مشارکت فعال بخش خصوصی؛

۳- تشویق دستگاههای اجرایی جهت شناخت تاریخ و حفظ و حراست از گذشته تاریخی؛

۴- فرهنگ سازی جهت حفظ و حراست توسط آحاد مردم به عنوان وارثان اصلی آثار تاریخی؛

۵- جلوگیری از ساخت و سازهای غیر اصولی در مجاورت بافت ها و بناهای تاریخی؛

۶- ایجاد و افزایش قدرت جاذبه گردشگری اماکن تاریخی؛

۷- افزایش ضریب امنیت در ابعاد داخلی و خارجی به عنوان مهمترین عامل تاثیر گذار بر رشد و توسعه صنعت گردشگری؛

۸- پیشگیری از آلودگی های محیط زیستی که موجب تخریب آثار باستانی و تاریخی می گردد.

در نتیجه مقوله گردشگری یکی از عوامل مهم و موثر در توسعه اقتصادی جامعه محسوب شده و در این میان گردشگری تاریخی از اهمیت و جایگاه بیشتری برخوردار می باشد. با توجه به شرایط و بنیانهای اقتصادی شهرستان دامغان برآورد مقاله آن است که ظرفیت و پتانسیل گردشگری تاریخی و توجه جدی مردم و مسئولان به صنعت گردشگری می تواند تاثیر قابل ملاحظه ای در توسعه اقتصادی شهرستان در مقایسه با سایر بخش های تولیدی اعم از کشاورزی، صنعت و معدن داشته باشد و ضمن رفع معضل بیکاری از مهاجرت جوانان دامغانی به خارج از شهر و استان ممانعت بعمل آورد. در نتیجه صنعت گردشگری تاریخی می تواند نقش پیشنازی در توسعه اقتصادی دامغان ایفاء نماید و در خود اتکایی در تولید و عرضه محصولات گردشگری، تنوع و غنا بخشیدن به اقتصاد محلی و کسب و افزایش درآمد در شهرستان موثر باشد.

شهرستان دامغان علی رغم بهره مندی از جاذبه های تاریخی و معماری با محدودیت های ساختاری در توسعه صنعت گردشگری نیز مواجه است. به طوری که در دامغان تنها یک هتل جهانگردی وجود دارد و شهرستان فاقد

فرودگاه می باشد. بنابراین پیشنهاد می گردد که با افزایش توسعه سرمایه گذاری های دولتی و خصوصی در زیر ساخت های صنعت گردشگری شهرستان دامغان نظیر فرودگاه، تاسیسات اقامتی و خدماتی مقدمات ورود و اقامت گردشگران فراهم گردد و این امر یکی از راههای مهم جهت ایجاد تحول اقتصادی، اجتماعی و فرهنگی در شهرستان دامغان محسوب می گردد.

یکی از نکات مهم که باید مورد عنایت جدی قرار بگیرد آن است که با وجود قابلیت گردشگری تاریخی در شهرستان دامغان، این موضوع حتی برای اهالی شهرستان ناشناخته است. بنابراین یکی از موضوعات مهم و اولیه برای جذب گردشگر و در نتیجه توسعه اقتصادی دامغان شناسایی و شناساندن این آثار به شیوه ای علمی است که باید از طرف مسئولین شهری و نخبگان علمی شهرستان صورت گیرد. در این صورت است که می توان امیدوار بود، زمینه ها و بسترهای مناسب جهت توسعه صنعت گردشگری تاریخی دامغان فراهم شود و به آثار اقتصادی آن امیدوار بود.

رونق گردشگری موجب درآمدزایی و ایجاد فرصتهای مناسب اقتصادی جدید می شود. بنابراین سرمایه گذاری لازم بر روی اماکن تاریخی به عنوان جاذبه های گردشگری در توسعه اقتصادی دامغان نقش بسزایی دارد؛ زیرا منجر به اثرگذاری نهایی بر روی بخش های کشاورزی، صنعت، معدن و خدمات می گردد و به عنوان صنعتی سودآور مهمترین ابزار برای توسعه اقتصادی دامغان محسوب می شود.

در نهایت اینکه گردشگری تاریخی می تواند با توجه به عدم توسعه جدی سایر بخش های اقتصادی شهرستان دامغان، نقش موثری در تحول نهاد های اجتماعی، تغییر نگرش ها، افزایش مستمر و پویا جهت بهره برداری از منابع موجود داشته باشد.

References

- Ahmadi, Shirouyeh, 2005, "Recognition and study of barriers to domestic recreational travel from the perspective of managers of travel service companies based in Tehran province" M.Sc. Thesis, Semnan University.
- Abu Dolaf, Mas'ar Ibn Mahlel Khazraji, 1342, Travelogue, translated by Abolfazl Tabatabai, Tehran, Farhang Iran Zamin.
- Agha. Bakhshi, Ali, Afshari Rad, Minoo, 1995, Culture of Political Science, Tehran: Iran Scientific Information and Documentation Center.
- Bani Asadi, Ali, 1374, Semnan Province TV, Semnan, Governor's Office.
- Bozorgnia, Zohreh, 2003, Iranian Architecture from the Beginning of the Islamic Period to the End of the Qajar Period, Tehran, Cultural Heritage Organization and Cultural.
- Cultural Heritage, Handicrafts and Tourism Organization of Semnan Province, 2006, Special Letter of the 7,000-Year-Old Culture Conference.
- Dasville, Roger, 2005, Tourism Management, Fundamentals, Strategies and Works, translated by Seyed Mohammad Aarabi and Davood Izadi, Tehran: Cultural Research Office.
- Etemad Al-Saltanah, Mohammad Hassan Khan, 1989, Marah Al-Baldan, edited and edited by Abdolhossein Navai and Mir Hashem Mohaddes, Tehran, University of Tehran
-, 1363, Matlao Alshams, with introduction by Timur Borhan Limoodi, Tehran, Farhang Publications.
- Golzari, Massoud, 1976, Travelogue of Astarabad, Mazandaran and Gilan, Tehran, Iran Culture Foundatio.
- Hatem, Gholam Ali, 2007, Islamic Art and Civilization, Tehran, Payame Noor University Press.

- Haghighat, Abdolrafieh, 2006, History of Qoms, Tehran, Komesh Publishing.
-, 1990, History of National Arts and Iranian Artists from the Earliest Historical Period to the End of the Qajar Period, Tehran, Authors and Translators Company Iran.
- Haghighat, Ali et al., Summer 2013, A Study of the Causal Relationship between Economic Growth and Tourism Development in the Middle East and North Africa, Quarterly Journal of Strategic and Macro Policies, First Year, Issue 2.
- Heidari Chianeh, Rahim, 2010, Fundamentals of Tourism Industry Planning, Samat.
- Ibn Hawqal, Abolghasem, 1987, Surah Al-Ard, translated by Dr. Jafar Shaar, Tehran, Amirkabir.
- Istakhri, Abu Ishaq Ibrahim, 1989, Al-Masalak and Al-Mamalik, by Iraj Afshar, Tehran, Scientific.
- Jafarpour, Abdul Javad et al., 1989, Buildings and the City of Damghan, Tehran, Fazr Publishing.
- Keshavarz, Ali Asghar, 1991, One Hundred Gates (History and Geography of Damghan), Tehran, Helmand Publishing.
- Kiani, Mohammad Yousef, 2000, History of Iranian Architecture in the Islamic Period, Tehran, Samat.
- Levat, Liotnan Bersfard, 1977, Colonel Levat's travelogue, corrected by Moin Zabihi, Tehran, Amir Kabir.
- Maghdasi, Abu Abdullah Mohammad Ibn Ahmad, 1982, Ahsan Al-Taqasim Fi Al-Ma'rifah Al-Aqalim, translated by Ali Naghi Manzavi, Tehran, Company of Authors and Translators.
- Mashkoo, Mohammad Javad, 1988, Iran in Ancient Ages, Tehran, Ashrafi Publications.
- Maya, Abdolrahman, 2003, Political Terms, Qom: Parsayan.
- Ministry of Roads and Urban Development, 2019, Encyclopedia of Iranshahr Architecture and Urban History.
- Mostofi, Hamdollah, 1983, Nozha Al-Qulub, by the efforts of Mohammad Dabir Siyaghi and corrected by Guy Lesterling, Tehran, Book World.
- Mollazadeh, Kazem, 2006, Encyclopedia of Iranian Historical Monuments in the Islamic Period, Tehran, Surah Mehr.
- Moin, Mohammad, 2003, Farhang Farsi, Tehran, Amir Kabir.
- Oghabi, Mohammad Mehdi, Bita, Encyclopedia of Historical Monuments in the Islamic Period, Tehran, Surah Publishing.
- Rezvani, Ali Asghar, 1995, Geography and Tourism Industry, Tehran, Payame Noor University.
- Saeedi, Mostafa, 2010, Damghan Glory to History and Nature, Damghan, Manzar Publishing.
- Sajjadi Gheidari, Hamdollah, Mahmoudi, Hamid, Summer 1397, The Role of Cultural-Historical Attractions of Rural Destinations in Tourism Development, Quarterly Journal of Socio-Cultural Development Studies, Volume 7.
- Samaani, Abdul Karim, 2003, Al-Ansab, edited by Abdul Rahman bin Yahya Al-Ma'limi, Haidarabad, Ottoman Encyclopedia.
- Secretary of the Supreme Headquarters of Coordination and Supervision of Cultural and Artistic Centers of Mosques, 2005, Mosques in Islamic Civilization, Rasanesh Publishing.
- Shindler, Albert Hotom, 2010, Schindler's Travelogue to Khorasan, translated by Farshad Abrishami, Tehran, Abrishami Publishing.
- Unknown author, 1983, Hudood Al-Alam Man Al-Mashreq to Al-Maghrib, by Dr. Manouchehr Sotoudeh, Tehran, Tahoori Library.
- Yaghmaei, Iqbal, 1977, Historical Geography of Damghan, Tehran, Mehr Publishing.
- Zandedel, Hassan, 1997, Iran Tourism Supervision Guide, Semnan Province, Tehran, Iran Tourism Publishing.

**Historic sites have tourist attractions and its impact on
Economic development of Damghan city**

Ahmad Reza Behniafar

Faculty member, Damghan Branch, Islamic Azad University, Damghan, Iran

Abstract

Tourism with a long history is one of the most important issues in the development of a country and plays an important role in economic, social and cultural dynamics. Damghan city with a long historical background and being located on the road connecting the north, south, east and west can be considered a suitable area for tourism and attracting tourism, and this will be effective in its economic development. Due to the historical nature of Damghan city, one of the most important examples of tourism in this city is its historical places. Therefore, the main issue of the present study is to introduce and recognize historical places with tourist attractions and its impact on attracting tourism and economic development of Damghan city. The research method is descriptive-analytical and based on library studies and observation of historical sites. The main finding of the article is that the existence of important historical monuments in Damghan, which is related to different periods of the history of this land, can make this city an important tourist center and with special attention of people and officials and change and improve the attitude towards the tourism industry. One of the main ways to develop Damghan's economic development is to consider it. Due to the uniqueness of Damghan's economy, tourism can be effective in the evolution of social institutions, changing attitudes and exploiting resources, and as a result, the economic development of the city.

Keywords: tourist attractions, Economic development, Damghan city
